

פרשת דברים

למהותו הייחודית של חומש דברים

א, ה הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאָר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת "בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאָר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר".

כמבוא להבנת מהותו המיוחדת של חומש דברים בין חמשה חומשי תורה, עלינו לקבוע תחילה את המשותף לכל חמשה חומשי תורה.

סנהדרין (צ, א במשנה): כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא... ואלו שאין להם: האומר שאין תחית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים...

בבא בתרא (טו, א): תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים שבתורה, יהושע כתבם [הכוונה, כמבואר, לשמונת הפסוקים האחרונים שבחומש דברים בלבד. הרי מתוך ה'לאו' על פסוקים אלה אני שומע 'הן' על כל שאר החומש], דתניא "וַיִּמַּת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבְד־ה'" (דברים לד, ה), אפשר משה חי וכתוב "וַיִּמַּת שֵׁם מֹשֶׁה"? ! אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי רבי יהושע, ואמרי ליה רבי נחמיה. אמר לו ר' שמעון, אפשר ספר תורה חסר אות אחת, וכתוב "לְקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה" (שם לא, כו)? ! אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע.

רמב"ם (תשובה ג, ח): ...שלושה הם הכופרים בתורה: האומר שאין התורה מעם ה' - אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, אם אמר 'משה מפי עצמו אמרו', הרי זה כופר בתורה.

רמב"ן (הקדמה לחומש בראשית): ...אבל זה אמת וברור הוא, שכל התורה מתחילת ספר בראשית עד "לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה...

עד כאן המקורות העיקריים המדברים על 'תורה מן השמים' ומתייחסים לחמשה חומשי תורה כמקשה אחת. עתה נעבור (לפי הסדר: חז"ל - ראשונים - אחרונים) לעיין במקורות, אשר (בהשקפה ראשונה) נראה שהם מבחינים

אבחנה מהותית בין משנה תורה ובין החומשים הראשונים, ואף מתיחסים אל חומש דברים כאל חומש שהיתה ידו של משה רבינו בעצם קביעת 'הכתוב' שלו. (הרי לפנינו חלק מרשימה ארוכה שאין כאן המקום להאריך בה).

א. מגילה (לא, ב)

אמר אביי, לא שנו [שאינן מפסיקים בקללות בקריאת התורה] אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה פוסק. מאי טעמא? הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן [וקשה לא להזדעק מלשון הרמב"ם (תשובה ג, ח): אם אמר משה מפי עצמו אמרו - הרי זה כופר בתורה!]

ב. בבא בתרא (פח, ב)

אמר רבי לוי: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. הקב"ה ברוך ישראל בעשרים ושתיים וקללן בשמונה... ואילו משה רבינו ברוך בשמונה וקללן בעשרים ושתיים [הרי שוב משה מפי עצמו אמרן]. ברוך בשמונה מ'וְהָיָה אִם-שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע" עד "לְעַבְדְּךָ" (דברים כח, א-יד). וקללן בעשרים ושתיים, מ'וְהָיָה אִם-לֹא תִשְׁמַע" עד "וְאֵין קִנְיָה" (שם פסוקים טו-סח).

ג. פסחים (נו, א)

דאמר רשב"ל: "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב לְגִלְיוֹת לְבָנָיו קֶץ הַיָּמִין, וְנִסְתַּלְקָה מִמֶּנּוּ שְׂכִינָה. אמר: שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". אמרו, כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". אמרי רבנן: היכי נעביד? נאמרוהו? לא אמרו משה רבינו [כמו שאמר "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל". ופלא הלשון! וכי משה אמר "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל", הרי זהו פסוק בחומש דברים אשר הגיע "מפיו של הקב"ה לאזנו של משה", כאשר "הקב"ה אומר ומשה כותב"!], לא נאמרוהו - אמרו יעקב. התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי.

ד. ברכות (כא, ב)

והאמר רב יוסף: אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה, במשנה תורה

דריש. דהא רבי יהודה לא דריש סמוכין בכל התורה כולה ובמשנה תורה דריש (רש"י: והאי קרא "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ... יוֹם אֲשֶׁר עָמְדָתָּ לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחַרְב" (דברים ד, ט-כ) - במשנה תורה הוא נאמר) נהרי שכללי לימוד 'הכתוב' של חומש דברים שונים מאלה של שאר החומשים. ועיין יבמות ד, א הגהות מהר"ב הנשבורג: "אבל משה שסידר משנה תורה פרשה אחרי פרשה, לא סידר אלא להידרש".]

ה. דברים רבה (א, א)

אמר הקב"ה: ראה לשונה של תורה, מה חביבה, שמרפאה את הלשון. מנין? שכן כתוב (משלי טו, ד) "מִרְפָּא לְשׁוֹן עֵץ חַיִּים"... ר' לוי אמר: מה לנו ללמוד ממקום אחר, נלמד ממקומו! הרי משה, עד שלא זכה לתורה כתיב בו (שמות ד, י) "לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי", כיון שזכה לתורה, נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים. מנין? ממה שקרינו בענין "אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה" נואנו תמהים ומשתוממים יחד עם בעל שם משמואל אשר מקשה: ויש להבין, למה לא דייק המדרש שנתרפא לשונו במה שאמר כל התורה כולה עד הנה, עכ"ל. ר' לוי ששאל מדוע ממרחק הביאו את לחמו שתורה מרפאה, הביא הוא בעצמו את לחמו מחומש דברים, כאשר יכול היה להביא לאורך כל החומשים שמות ויקרא במדבר, על כרחנו לומר שהדיבור של משה בחומש דברים שונה מהותית מכל דיבור שלו עד כה].

ו. רמב"ן (דברים א, א ד"ה אלה הדברים)

וטעם "הואיל משה (באר את התורה הזאת לאמר)", שרצה לבאר להם התורה. והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן, ולא צוהו השם בזה, מלשון (שופטים יט, ו) "הואל נא וְלֹד"; (יהושע ז, ז) "וְלֹד הוֹאֲלָנוּ וַנִּשָּׁב", וכך רבים [ודברי הרמב"ן תמוהים ואומרים דרשני. הרי אחרי שקבע הרמב"ן ש"זה אמת וברור... מפיו של הקב"ה לאזנו של משה", מה נתחדש לנו בזה ש"מעצמו ראה לעשות כן". לעשות מה?! "לבאר להם התורה" - אם מדובר על תורה שבעל פה, הרי מאז מתן תורה, דרך אוהל מועד ועד יום מותו עוסק משה בביאור התורה אל ראשי בני ישראל ואל בני ישראל (גמרא מפורשת בעירובין נד, ב, הובאה על ידי רש"י בשמות לד, לא). על כרחנו לומר שהכוונה ל'כתוב' של ספר דברים ש'מעצמו ראה לעשות כן'].

ז. רבינו בחיי (דברים א, א ד"ה אלה הדברים)

ויש לך להתבונן עוד, למה התחיל הספר הזה במלת "אֱלֹהִים" ולא אמר "וְאֱלֹהִים הַדְּבָרִים" [כמו "וְאֱלֹהִים הַמְשַׁפְּטִים" - 'מה ראשונים מסיני אף אלה מסיני'] כיון שהכל קישור אחד בוא"ו. אבל זה יורה כי הספר החמישי הזה, אע"פ שהוא מיוחד [מלשון יחד] עם הארבעה הראשונים, והכל קשר אחד ובנין אחד, הנה הוא ענין בפני עצמו, כענין האתרוג שהוא מיוחד עם מיניו, שאין מצותו אלא עמהם, אבל הוא בפני עצמו, שאין לאגדו באגד שלהם [הרי שגם רבינו בחיי (מבית מדרשו של הרמב"ן) מבין שבעוד חומש דברים הוא חלק מהותי מחמשה חומשי תורה ("מפיו של הקב"ה לאזנו של משה"), בכל זאת הוא שונה מארבעת הראשונים, כך שבזה אין לאגדו עמהם]. עלינו לברר אפוא, כיצד יתישבו שני ענינים אלה בכפיפה אחת - חלק מהותי מכולם, ויחד עם זאת שונה מן האחרים 'בכתוב' שלו. שהרי רבינו בחיי מדבר על 'הכתוב' של החומש ולא על התוכן].

ח. חזקוני (דברים ה, יח עשרת הדברות)

מתחילת "אֲנֹכִי" עד "וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי" אין בין דברות ראשונות לשניות שום שינוי, לפי שהקב"ה חזר ופירשם כמו שמפורש בפרשת יתרו. ולא רצה משה אפילו בפרשה זאת לשנות בהם שום דבר. ...ועשרת הדברות שבפרשת יתרו הם דברי הקב"ה בלי תוספת ומגרעת... ואותם שבפרשה זאת (ואתחנן) הם הם דברי משה. וכאן סדר משה [משה פועל כאן כ"בעל בית" על החומש 'שלו'] אחר סברת הבחורים, שתחילה חומדים אשה, ואח"כ בית ואח"כ עבד ואמה ואח"כ שדות וחמורים ["אֲשֶׁת רֵעֵךְ... בֵּית רֵעֵךְ שְׂדֵהוּ וְעִבְדוֹ וְאִמְתּוֹ שׂוֹרוֹ וְחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֵךְ"]. ובפרשת יתרו סדרם הקב"ה על סברת דעת אנשי חכמה שקונים תחילה בית, ואח"כ אשה ואח"כ עבד ואמה ואח"כ שור וחמור [שמות כ, יג "בֵּית רֵעֵךְ... אֲשֶׁת רֵעֵךְ וְעִבְדוֹ וְאִמְתּוֹ וְשׂוֹרוֹ וְחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֵךְ"]. הרי שוב 'בכתוב' של החומש קא עסקינן, כאשר 'הם הם דברי משה', לעומת פרשת יתרו שסדרם הקב"ה].

ט. שו"ת הרשב"ש סימן כא

ומה שאמר בפרק הספינה קללות שבת"כ משה רבינו ע"ה אמרן ומפי הגבורה אמרן, ושכמשנה תורה משה אמרן ומפי עצמו אמרן, הכונה היא שכל התורה זולת משנה תורה לא אמר משה דבר, אלא מפי הגבורה כך היה אומר לישראל. ומשנה תורה, תחלה דבר משה כל אותם דברים לישראל מעצמו, ואח"כ בסוף הארבעים שנה בשעת פטירתו, צוהו י"ת לכתוב כל אותן דברים. והיה הקדוש

ב"ה אומר לו והיה כותב, כענין שנאמר להלן ומפיו יקרא אלי כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ירמיה לו, יח), וכמו שפירש אדוננו הרמב"ן ז"ל בתחלת חדושי התורה שלו. וקללות שבתורת כהנים לא אמרן משה לישראל עד ששמען מפיו של הקדוש ב"ה. ובמשנה תורה, בתחלה אמרן משה לישראל מעצמו, ואח"כ צוהו הקדוש ב"ה אחד לאחד וכתבן משה מפיו של הקדוש ב"ה.

והרשב"ש לא רק העלה את הנושא שלנו, אלא אף נתן כיוון לפתור את הבעיה — עיין להלן בדברי החתם סופר ובדברי הגר"א].

י. אור החיים (דברים א, א ד"ה אלה הדברים)

"אֱלֹהִים" - מיעוט הקודם [כל מקום שנאמר "אֱלֹהִים" פסל את הראשונים]. פירוש, לפי שאמר "אֲשֶׁר דִּבֶּר מִשָּׁה", שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות הם מוסר ממשה לעובר פי ה', ואמרו ז"ל (מגילה לא, ב) קללות שבמשנה תורה, משה מפי עצמו אמרן. ואפילו מה שחזר ופרש מאמרי ה' הקודמין [דהיינו, מצוות התורה ולא תוכחת עצמו], לא נצטוה עשות כן, אלא מעצמו חזר הדברים. וחש הכתוב לומר [שמא יאמר מאן דהו] כי כדרך שאמר משה "מפי עצמו" דברים כאלה, כמו כן במאמרים (= חומשים) הקודמים אמר משה מפי עצמו איזה דבר. לזה אמר "אֱלֹהִים הַדְּבָרִים", פירוש "אֱלֹהִים" לבד הם הדברים אשר דבר משה בפני עצמו, אבל כל הקודם בארבעה חומשים, לא אמר אפילו אות אחת מעצמו, אלא הדברים שיצאו מפי המצוה כצורתן, בלא שום שינוי, אפילו אות אחת יתירה או חסירה [וכשם שדברי תורה, לפי רבי חיים בן עטר, נדרשים מכלל הן אתה שומע לאו, כך דבריו הוא נדרשים מכלל לאו אתה שומע הן. רק בארבעה חומשים יד משה לא היתה בכתיבה ('אפילו אות'), אבל בחומש דברים כן היה למשה חלק בכתיבה].

יא. אור החיים (דברים ה, טו ד"ה וזכרת כי עבד היית)

הם דברי משה.

יב. אור החיים (שם ה, יח ד"ה את הדברים האלה)

ולא אמר "כל", כי יש מהדברים האמורים [בעשרת הדברות, אליהם מתיחס פסוק זה] שלא דברם ה' כגון מאמר "פֶּאֶשֶׁר צְוֶדָה" (פסוק טו), גם מאמר "וְזָכַרְתָּ".

יג. משך חכמה (דברים יב, כז ד"ה ודם זבחך ישפך)

דברי הימים-ב לה, יב "וַיִּסְרוּ הָעֵלָה לְתַתָּם לְמַפְלְגוֹת לְבֵית-אֲבוֹת לְבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לָהּ, כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לְבִקְרָה... וְהֵיכָן כְּתִיבָא? "וְדָם-זִבְחֶיךָ יִשְׁפָךְ" בַּמִּשְׁנָה תוֹרָה, לְכֵן אָמַר "כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה" - הֵינּוּ סִפְרוּ, מִשְׁנַת תוֹרָה. וְכֵן אָמַר (שם, פָּרָק כה, ד) "וְאֶת-בְּנֵיהֶם לֹא הִמִּית, כִּי כְּפִתּוּב בַּתּוֹרָה בְּסֵפֶר מֹשֶׁה [וכי מאי אתא לאשמועינן בתוספת מילים אלה, די לכתוב "בַּתּוֹרָה", ולהביא את הפסוק, ואנא ידענא למצוא אותו בחומש דברים! אלא כאן הנ"ך מגדיר את חומש דברים כספרו של משה רבינו] אֲשֶׁר-צִוָּה ה' [הרי בעייתנו במלוא חריפותה. מצד אחד ספרו של משה שהוא "הואיל" לבאר בכתב, ומצד שני "אֲשֶׁר-צִוָּה ה'". כיצד תתקיים שותפות זאת?!] לְאָמַר "לֹא-יָמוּתוּ אָבוֹת עַל-בְּנֵיהֶם, וּבְנֵיהֶם לֹא-יָמוּתוּ עַל-אָבוֹת, כִּי אִישׁ בְּקָטָאוֹ יָמוּתוּ". וְזֶה בַּמִּשְׁנָה תוֹרָה (דברים כד, טז), שֶׁלְכֵן אָמַר "בְּסֵפֶר מֹשֶׁה".

ומוסיף ר' מאיר שמחה לבאר:

ועיין במדרש (רבה) חוקת יט, לג: כשאמר לו הקב"ה (שמות כ, ה) "פֶּקֶד עֲוֹן אָבֹת עַל-בְּנֵיהֶם", אמר משה: רבש"ע, כמה רשעים הולידו צדיקים, יהיו נוטלים מעוונות אביהם! תרח עובד צלמים, ואברהם בנו צדיק. וכן חזקיה צדיק ואחז אביו רשע. וכן יאשיהו צדיק ואמון אביו רשע. וכן נאה שיהו הצדיקים לוקין בעון אביהם? ! אמר לו הקב"ה לימדתני חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך [דו שיח מעין זה בין הקב"ה ומשה רק חז"ל יכולים לכתוב אותה. בכל השיחות האלו "מנצח" משה רבינו את הקב"ה! (פרט לויכוח האחרון אודות אי כניסתו לארץ ישראל, הלא דבר הוא!)] , שנאמר "לֹא-יָמוּתוּ אָבוֹת עַל-בְּנֵיהֶם, וּבְנֵיהֶם לֹא-יָמוּתוּ עַל-אָבוֹת". וחיך שאני כותבן לשמך שנאמר (מלכים-ב יד, ו) "וְאֶת-בְּנֵי הַמְּפִיָּים לֹא הִמִּית) כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת-מֹשֶׁה אֲשֶׁר-צִוָּה ה' לְאָמַר, לֹא-יָמוּתוּ אָבוֹת עַל-בְּנֵיהֶם" וכו', עכ"ל המדרש. [הרי שוב מצד אחד "סֵפֶר מֹשֶׁה" ומצד שני "אֲשֶׁר-צִוָּה ה'" וימפיו של הקב"ה לאזנו של משה]. הרי הרגישו מה שאמר "בְּסֵפֶר מֹשֶׁה" שעל משנה תורה כיוון, עכ"ל המשך חכמה.

סיכום כל הנאמר עד כה: כתוב אצל חז"ל ושנוי אצל הראשונים ומשולש אצל האחרונים, שלמשה רבינו היה חלק מסוים וברור בהכנת הכתוב של חומש דברים. לפני שנגדיר את חלקו של משה יש להבהיר כי "דיבור ישיר" בתורה אינו מובאה ישירה או הקלטה של הנאמר בעל פה [כוונתנו בביטוי "דיבור ישיר" לאותם הפסוקים המביאים את אשר אמרו אנשים מסוימים — החל באדם הראשון וכלה

במשה רבינו, עסקנו בזה בהרחבה בספרנו 'פשוטו של מקרא' במדור 'סגנון הכתוב'. יבואו כל אלה ש"דיברו" בתורה (כגון נח, אבימלך, פרעה, שר המשקים ועוד) ויוכיחו שאין כאן מובאה ישירה. לדוגמה, שר המשקים "אמר" (בראשית מא, יב): "וְשָׁם אָתְּנוּ נָעַר עֲבָרֵי עֶבֶד לְשֵׁר הַטְּבָחִים". ברור שאין זה מובאה ישירה של דבריו - וכי יעלה על הדעת ששר המשקים הגיע לדרגה כזאת שכל אות ואות בלשונו ראויה באשר היא להירשם בנצח של תורה?! נהרי בלאו הכי בל נשכח ששר המשקים דיבר מצרית ולא בלשון הקודש! אלא פירוש הדבר, שהטכסט הזה של שבע מלים שהן עשרים ושש אותיות, כולל בתוכו את כל מה שהקב"ה ביקש ללמד אותנו אודות אותו מעמד. ועיין ב'תורה תמימה' ו'בתורה שלימה' את אשר למדו ולימדו חז"ל ממילים אלה, המקפלות בתוכן את כל מה שיש לדעת וללמוד מ'הרצאתו' של השר לפני פרעה מלך מצרים. לדוגמה: הפשט ילמד את התוכן הכללי של נאומו כפי שנשמע והובן על ידי שומעיו. המדרש ילמד את הטון הכללי של הדברים והכוונות המשניות שהכניס לדבריו. הרמז אולי ילמד את המחשבות מתחת לסף הכרתו של אותו מצרי כפוי הטובה, שהוא בעצמו לא חש בהן; והסוד ילמד - אבל אין לנו עסק בנסתרות. כך דרכה של תורה שבכתב. הוא הדין והיא המידה ביחס לכל "דיבור ישיר" בתורה, גם של האבות ואפילו של משה רבינו בעצמו בשאר החומשים.

לא כך דיברו בחומש דברים. אילו היתה הכוונה לומר ש'מעצמו' לימד בעל פה את התורה שבעל פה שקיבל מסיני, ואח"כ הקב"ה הביא את התוכן 'בכתוב', כמו אצל פרעה או (להבדיל) האבות, הרי בזה אנו נתקלים בשתי קושיות שאין להן פתרון:

(א) במה שונה חומש דברים, מכל דיבור ישיר שבתורה, ומדוע מייחסים את החומש למשה דוקא (ולא פרשת מקץ לפרעה!) (ב) כאן (על פי רוב) בהלכות קא עסקינן, אותן ההלכות שקיבל מסיני. במה השתנו מזמן שמיעתן בסיני לזמן אמירתן בערבות מואב, להצדיק את קריאתן על שם משה רבינו?!

תשובה ברורה לשאלתנו מצינו אצל החתם סופר [ד"ה ויהי בארבעים (שנת תקי"ב, מהדורת שטרן), מובא גם ב"אור גדליה" של הגאון הרב גדליה שור ז"ל בהקדמתו לדברים, שם כתב אותו גאון ז"ל: "סדרנו קצת ממה שראינו בענין המהות של משנה תורה, כי הדברים סתומים מאד..."]:

משה רבינו נתן אל לבו לומר כל משנה תורה, כמו שהיא כתובה לפנינו, בלשון עצמו, ולא צוהו ה'. ואז בראש חודש שבט, כשעמד לומר דברים המסודרים, דברה שכינה מתוך גרונו כל אותם הדברים בלשונו [של משה רבינו] ממש, ולא שינה הקב"ה מלשונו שסידר לעצמו, עכ"ל מרן החתם סופר ז"ל.

תפיסה חדשה לחלוטין אנו מוצאים בדברי החתם סופר. במשך ארבעים שנה היה הקב"ה מדבר מתוך גרונו של משה רבינו [פֶּה אֶל-פֶּה אֶדְבַר-בּוֹ] (במדבר יב, ח), ולא 'אדבר אליו'. בשלבים הראשונים של מלאכת ההפרדה שבין תורה שבכתב (שטרם ניתנה כולה) ובין תורה שבעל פה (שניתנה כלליה דקדוקיה ופרטיה בסיני), היתה היוזמה לפעולה מצדו יתברך. אותה פעולה היתה 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', כאשר הקב"ה מכתוב ('אומר') ומשה כותב. כך לגבי פרשת משפטים בסיני, כך לגבי מצוות אהל מועד (עד תשעה באב בשנה השנית), וכך לגבי כל 'מגילה ומגילה' (כי יתכן ורבות היו) של הכתבה יחד עם ביאור בעל פה. כל פעולה כזאת היתה מצדו יתברך, והוא אשר קבע את ההפרדה שבין קדושת הנצח של הכתוב ובין הביאור והקדושה של בעל פה. וההבדל בין שתי דאורייתות אלה הוא ברור. לכתוב יש תפקידים, כתוב ניתן לדרשה, אפשר 'להפכה ולהפכה' כי כולה בה, כמו 'החותם' - 'הדפוס' (גלופה) במשל של הגר"א. כמו כן הראינו בכמה סוגיות בספרנו זה שיש הבדל גדול בין העוצמה של דאורייתא בכתב ובין העוצמה של דאורייתא בעל פה.

והנה לקראת סוף חייו, כאשר משה רבינו עולה מעלה מעלה, לא זו בלבד שלא כהו עיניו ולא נס ליחו, אלא עוד השכיל ליישם ולעשות את מלאכת בוראו. עד כאן היתה זאת יוזמת ה' לסדר 'מגילה ומגילה'. והנה "עֲבַד-ה'" הרהיב עוז בנפשו ו"הואיל" הוא לעשות את מלאכתו של הקב"ה! "הואיל מִשֶּׁה בְּאֵר" - פירושו, לפי זה, שמשה קיבל על עצמו את מלאכת הניסוח של 'מגילה' חדשה, הוא חומש דברים. הוא עשה מלאכה זאת, כלומר ניסח 'מגילה' זאת "כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם" (דברים א, ג) - את תוכן המצוות שהקב"ה כבר צוה אותו במעמד הר סיני או במעמד אהל מועד [צִוָּה] במשמעות עבר מוקדם (ולא עבר מיד). ניסוח זה של 'כתוב' (על פי הבנתנו בדברי החתם סופר) קיבל אחר כך את אישורו של הקב"ה בעצמו, ואז 'ה' אומר ומשה כותב' את החומש הזה כמו החומשים הראשונים. לפי תפיסה זאת של בעל חתם סופר, אפשר להבין

את דבריהם של חז"ל ושל גדולי האחרונים והראשונים שקדמו לו, בנסותם הם לפתור את בעייתנו. בלשון שלנו היום אפשר לומר שמשה הציע לה' את הטייטה של חומש דברים, עם כל המשתמע מהפיכת התורה שבעל פה שקיבל את כולה בסיני, אל הצורה החדשה של חלק בכתב והיתר בעל פה. ואמנם הקב"ה אישר את ההצעה, כאשר אחר כך הכתיב אותה מפיו לאזנו של משה כשאר החומשים. ועיין לעיל (מקור ט) בדברי הרשב"ש, שם מצינו את יסוד דברי החתם סופר.

לולא דמיסתפינא אמינא כי כל מה שביקשנו ללמד כאן לאורך כל הפרק הזה, נאמר על ידי רבינו חננאל במלה אחת! בסוגית הגמרא (מגילה לא, ב) אודות ההבדל בין קללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה, אותן "משה מפי עצמו אמר", כותב רבינו חננאל: "ומשה מפי עצמו אמרן להיכתב"! האם אין שומעים כאן את המושג של ניסוח לעומת תוכן? אמירתו של משה במצוות של חומש דברים היתה ראויה להיכתב, לא בתוכן שלו (כמו פרעה, לבן וכדו', שהרי את התוכן כבר קיבל בעל פה מאת ה' בסיני), אלא בניסוח, כלומר, בהצעה שלו. כך נראה לעניות דעתי לפרש את דברי רבינו חננאל. יצויין כי דברינו אלה תואמים את שיטת הגר"א המובאת על ידי בעל 'אהל יעקב', המגיד מדובנוב בן דורו של הגר"א (עיין בהרחבה בספר 'שירת דוד' בפירושו לדברים א, א, שם ד, לט ובספר במדבר לא, כא), אולם העדפנו את 'תורה שבכתב' של החתם סופר על פני 'תורה שבעל פה' בשם הגר"א.

מן הראוי עתה לעיין מחדש במה שכתבנו בסוגיית "זֶה הַדְּבָר" בפרשת מטות, שם הבאנו את דברי חז"ל אודות ההבדל בין כל הנביאים (שנתנבאו ב"כה") ובין משה רבינו שגם נתנבא ב"זֶה". שם גם הבאנו את דברי המדרש שדין "לא יִחַל דְּבָרוֹ" – אבל אחרים מחלים לו, היה חידושו של משה רבינו 'להוריד' תורה זאת עלי אדמות. עוד ראינו שם כיצד הרמב"ן ובעל אור החיים טענו כי היה זה מצדו של משה רבינו לכתוב את כל המסעות של בני ישראל במדבר, ובזה לקבוע להם מקום בנצח של תורה שבכתב. כל אלה (חידוש דין התרת נדרים, רישום המסעות) תואמים את דברי רש"י בריש פרשת התרת נדרים (במדבר ל, א ד"ה ויאמר משה אל בני ישראל), וזה לשונו: להפסיק הענין, דברי רבי ישמעאל. לפי שעד כאן [פרשת קרבנות המוספים] דבריו של מקום, ופרשת נדרים מתחלת בדיבורו של משה, הוצרך להפסיק תחילה ולומר שחזר

משה ואמר פרשה זו [קרבנות המוספים] לישראל [אחרי שלמד אותה מהקב"ה, אשר צוה עתה ללמדה את ישראל, ובמילא להעבירה משלב של כולה בעל פה אל צורתו הסופית של חלק בכתב והיתר בעל פה. עיין בזה בהרחבה בפרשת בהעלותך "בְּכֹה לְמִשְׁפַּחְתּוֹ"].

פרשת מטות (בסוגית היתר נדרים) ומסעי (רשימת המסעות) הן מעין מבוא בזעיר אנפין לפעלו של משה להצעת 'הכתוב' של חומש דברים לפני הקב"ה. לפי זה משה רבינו הוא בעל "המגילה" האחרונה (אחרי "מגילה מגילה ניתנה" מצדו יתברך) אשר עלה ברוחניות עד למ"ט שערי קדושה, הציע כתוב של חומש שלם (למעלה ממאה וחמשים מצוות בתרי"ג) וקיבל את הסכמתו ואישורו של הקב"ה על הצעתו. ואמנם "לא קם נביא כמשה".